

UOT 94(479.24)

SAMİR İSMAYİLOV

*Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsi Mənbəşünaslıq,
tarixşünaslıq və metodika kafedrasının dosenti, t.ü.f.d.
samirismayilov@bsu.edu.az*

**BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ İLƏ BAĞLI
AZƏRBAYCAN MÜVƏQQƏTİ İNQİLAB KOMİTƏSİ
VƏ XALQ MAARİF KOMİSSARLIĞININ QƏRARLARI (1920-1923)**

Məqalədə 1920-ci il aprel işğalından sonra Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi və Xalq Maarif Komissarlığının qəbul etdiyi müvafiq qərarlar və Azərbaycanın ali məktəb quruculuğunun yeni siyasi sistemə uyğunlaşdırılması araşdırılır. Məlumdur ki, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın istiqlalının elan edilməsindən sonra Cümhuriyyət xadimləri ölkənin gələcək taleyini, milli mənafeyini, dünyaya çıxış imkanlarını tam zamanında qiymətləndirib daha bir tələpəli məsələnin əsas həlli yollarından biri kimi ali məktəb quruculuğuna böyük önəm verdilər. Məhz görülməli bu tədbirlər sayəsində xalqımızın övladları müasir universitet təhsili almaq üçün imkan qazandılar. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti daha bir ilkə imza atdı, Azərbaycanda universitet təhsilinin təməli qoyuldu. Bununla belə, 1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycan Cümhuriyyətinin bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edilməsindən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi, Bakı Dövlət Universitetinin gələcək taleyində də yeni siyasi sistemin tələbləri açıq-aydın icra olunmağa başlandı. Bütün bunlar məqalədə dövrün arxiv sənədləri və tarixi ədəbiyyat əsasında işıqlandırılaraq təhlil edilir.

Açar sözlər: Bakı Dövlət Universiteti, ali məktəb, sovetlər, Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi, Xalq Maarif Komissarlığı.

Giriş. 1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycan bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edildi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin varlığına son qoyuldu. Müstəqil dövlət süqut etdi. Daxili və xarici siyasət Mərkəzin əlində cəmləndi. Bakı Dövlət Universitetinin tarixində yeni bir dövr başlandı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varlığına son qoyulması və Azərbaycanda yeni bir rejimin qurulması Bakı Dövlət Universiteti üçün də şəraiti kökündən dəyişdirdi. Bu, o demək idi ki, universitetin siması hər cəhətdən dəyişirdi. Azərbaycan SSR-nin partiya və dövlət orqanları yeni ideoloji və siyasi reallıqlara uyğun olaraq universitetin işinin təxirə salmadan yenidən qurulmasına rəhbərlik edirdilər.

Universitetdə təlim-tərbiyə və elmi fəaliyyətin əsas istiqamətləri sinfilik və partiyalılıq prinsiplərinə əsaslanaraq yenidən qurulmağa başladı. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində bütün mədəni-maarif işlərinə rəhbərlik etmək səlahiyyətini Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı öz əlində cəmləşdirdi. Yeni qurulmuş cəmiyyətin mənəvi həyatının əsas sahələri – təhsil, elm, ədəbiyyat, incəsənət faktiki olaraq partiya, dövlət rəhbərliyinin nəzarəti altına alındı.

Xalq Maarif Komissarlığının Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı qərarları (1920-1923). 1920-ci ildə Azərbaycan sovet hökuməti Azərbaycan təhsil sisteminin yeni inkişafını istiqamətləndirən bir sıra dekret və sərəncamlar verdi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin Maarif Nazirliyinin aparatı ləğv olundu [15, v.10], yeni tərkibdə xalq maarif komissarlığı orqanları fəaliyyətə başladı. Eyni zamanda, qəza inqilab komitələri nəzdində maarif şöbələri təsis edildi [12, v.15-15a]. İlk xalq maarif komissarı Dadaş Bünyadzadənin imzası ilə bir sıra dekretlər verildi.

Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının və Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin 10 may 1920-ci il və 22 may 1922-ci il tarixli dekretləri ilə universitetdə “yenidənqurma işləri” aparıldı.

Azərbaycanda yeni cəmiyyət qurulmasında ən mühüm vəzifələrdən biri sovet mütəxəssisləri hazırlamaq, ələlxüsus fəhlə və kəndlilərdən ziyalı kadrlar hazırlamaq idi. Lakin bu sahədə Azərbaycanın konkret spesifik şəraitini nəzərə almadan, RSFSR-in ali məktəb təcrübəsindən istifadə edildi, orada isə təhsil xüsusi dekretlə təlimin “proletariatlaşdırılmasına” istiqamətləndirilmişdi. Həmin

dekretə göstərilirdi: “Birinci yerdə sözsüz, proletariat və yoxsul kəndlilər mühitindən şəxslər qəbul edilməlidir. Onlara geniş həcmdə təqaüdlər veriləcəkdir... [20, v.13]. Beləliklə, Azərbaycanda ali məktəb quruculuğu işinə ana dilində dərs deməyi bacaran kifayət qədər yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadrların olmaması, bina və zəruri avadanlıqların çatışmaması, təsərrüfat dağınıqlığı ilə əlaqədar maddi çətinliklər şəraitində başlandı.

1920-ci il mayın 11-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.X.Bünyadzadə universitetin rektoru V.İ.Razumovskiye göndərdiyi sərəncamda yazırdı: “Xahiş edirəm, bütün tələbələrin və müəllimlərin nəzərinə çatdırın ki, Xalq Maarif Komissarlığında universiteti genişləndirmək və onu sosialist əmək quruluşunun vəzifələrinə uyğun ruhda yenidən təşkil etmək layihəsi hazırlanır. Əsl elm və elmi biliklər proqramına hər hansı başqa hakimiyyətdən daha çox fəhlə-kəndli hakimiyyətinin marağı var. Buna görə də o, var qüvvəsi ilə çalışacaqdır ki, universitet lazımi səviyyədə olsun.” [16, v.162]. Bu məqsədlə Xalq Maarif Komissarlığı Rusiyadan dekretlər, universitet nizamnamələri və s. almaq üçün təcili tədbirlər gördü. Həmin dekretlər, nizamnamələr və s. universiteti yeni şəraitə müvafiq surətdə yenidən qurmaq planı üçün əsas götürülməli idi. Sərəncamda daha sonra deyilirdi: “Professorlar nizamnaməyə uyğun olaraq müsabiqə yolu ilə qəbul edilməlidir. Hazırda Sovet Rusiyası ilə əlaqələr yaradılmışdır və kafedralarda boş yerlər olduğu barədə Rusiya universitetlərinin alimlərinə və professorlarına xəbər göndərmək imkanı vardır. Müsabiqə yolu ilə görkəmli alimləri dəvət etmək mümkün olmadıqda “bəsit seçki üsulu”na əl atmaq olar. Sərəncamın sonunda D.Bünyadzadə professorlar şurasına təklif etmişdi ki, gələn il açılacaq fizika-riyaziyyat və sosial-iqtisadi elmlər fakültələrinin təşkili planını və smetasını Xalq Maarif Komissarlığı ilə birlikdə hazırlamaq üçün komissiya təşkil olunsun [16, v.162]. Sərəncamın mətnindən göründüyü kimi, universitetin elmi fəaliyyəti və təlim-tərbiyə istiqamətləri sinfilik və partiyalıq prinsiplərinə uyğunlaşdırılırdı. Azərbaycanda sovet məktəbi, hər şeydən əvvəl, yeni cəmiyyət quruculuğunun, “proletariat diktaturasının” müdafiəçiləri olan kadrların “kommunist ideologiyası” ruhunda hazırlanması vəzifələrinə xidmət etməli idi. Bu prinsip yeni dərslilər, tədris planı və proqramlarının tərtib edilməsinin əsasını təşkil edirdi.

1920-ci il 7 iyulda Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiya iclasında Bakı Dövlət Universitetinin sayca ikinci nizamnaməsi qəbul edildi [18, s.11]. Qəbul edilmiş yeni Nizamnamədə bütün məcburi kursların və məşğələlərin müvəqqəti olaraq rus dilində aparılması nəzərdə tutulurdu [18, s.17]. As zonra, 30 iyul 1920-ci ildə Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsinin sədri N.Nərimanovun və Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.Bünyadzadənin imzası ilə “Azərbaycan SSR-də yeni yazı qaydalarına keçid” adlı dekret verildi [8, v.23]. Dekretə görə, 1 may 1920-ci ildən etibarən bütün hökumət və dövlət nəşrlərinin, dövrü mətbuatın yeni yazı qaydaları ilə (bu daha çox əski rus qrafikasının yeni kiril əlifbasına uyğunlaşdırılması və bəzi latın hərflərinin - “i”-nin “и” hərfi ilə əvəzlənməsi, bəzi söz sonluqlarının yeni qrammatik qaydalara tabe edilməsi ilə bağlı idi – Z.Ə.) nəşri, bütün məktəblərin yeni yazı qaydalarına keçməsi nəzərdə tutulurdu [8, v.23-23a].

1920-ci ilin noyabrında universitet nəzdində fəhlə fakültəsi açmaq haqqında Bakı şəhər və rayonlarının fəhlələrinə AHİŞ mədəni-maarif şöbəsinin müraciəti dərc edildi [13].

1921-ci il mayın 14-də I Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayında D.Bünyadzadənin məruzəsinə əsasən qəbul edilmiş qətnamədə universiteti milli tərkibi baxımından yerli kadrların artırılmasının (sənəddə türkləşdirməyin – S.İ.) əhəmiyyəti qeyd olunurdu [19, s.11]. Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsinin qərarında deyilirdi: “Türk dilinin tədrisi Dövlət Universitetinin və Politeknik İnstitutunun bütün fakültələrinin tələbələri üçün məcburi hesab edilsin.” [5, v.5]. Qərarda daha sonra deyilirdi: “Türk dilini öyrənmək və bu dildə mühazirələr oxumaq istəyən müəllimlərin maaşı artırılacaq, professorlar üçün 50 min manat, dosentlər üçün 40 min manat, digərləri üçün 30 min manat.” [5, v.5].

1922-ci il mayın 5-də II Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı belə bir qərar qəbul etdi: “Xalq təsərrüfatının bütün sahələri və ictimai iş üzrə yüksək dərəcəli mütəxəssislərə Azərbaycan SSR-nin çox böyük ehtiyacını nəzərə alaraq, ... Dövlət Universitetini və Politeknik İnstitutunu hər vasitə ilə müdafiə etmək, möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək lazımdır” [2, cild 2, s.335]. Qəbul edilmiş qərarda daha sonra deyilirdi: “Ali Məktəblər yerli dillərə və məişətə yaxşı bələd olan yerli gənclərin sırasından yaxşı hazırlıqlı, müstəqil elmi işçilər, ali tədris müəssisələri üçün müəllimlər yetişdirməli-

dirlər. Respublika rəhbərliyi onlar üçün elə bir şərait yaratmalıdır ki, özlərini bütünlüklə bu işə həsr etsinlər [2, cild 2, s.335]. Qərardakı bəndlərin birində deyilirdi: “Universitetin tibb fakültəsi Xalq Səhiyyə Komissarlığının sərəncamına, elm və tədris həyatına ideya və inzibati rəhbərlik Xalq Maarif Komissarlığının öhdəsinə verilir...” [2, cild 2, s.338]. Göründüyü kimi, Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayları müvafiq dövlət orqanlarına təklif vermişdi ki, ali məktəb xadimlərinin güzəranına dərhal “qayğı” göstərüb onların “elmi işi üçün lazımı şərait” yaratsınlar.

Üçüncü Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı da yeni Xalq Maarif komissarı M.Z.Quliyevin məruzəsinə əsasən qəbul etdiyi qətnamədə ali məktəbin möhkəmləndirilməsinə, ana dilində təhsil almaq imkanının təmin edilməsinə tərəfdar çıxdı. Qətnamədə qeyd edilirdi ki, məzlum Şərq üçün nümunə olan Azərbaycanın siyasi-ideoloji əhəmiyyəti ali məktəblərin üzərinə məsul vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr aşağıdakılardan ibarət idi: 1) fəhlə-kəndli gəncləri ali məktəblərə cəlb etmək; 2) türk gənclərini elmi, texniki peşə fəaliyyətinə hazırlamaq [1, s.100]. Qurultay Xalq Maarif Komissarlığına təklif etmişdi ki, “özünün bu əsas vəzifəsini ali məktəblərin necə yerinə yetirməsinə daim göz qoysun.”[1, s.100]. Göründüyü kimi, Sovetlər Qurultayı 1920-ci ilin dekabrında universitetdə açılmış fəhlə fakültəsinin əhəmiyyətini xüsusi olaraq önə çəkir, onun yaradılmasını isə sovet hakimiyyətinin çox böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirirdi.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Xalq Maarif Komissarlığının, demək olar ki, bütün iclaslarında, xüsusilə 1920-1922-ci illərdə universitetə aid olan məsələlərə baxıldı. Məsələn, 1920-ci il iyunun 30-da Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyasında universitet rektorunun və İdarə Heyətinin qaldırdıqları 7 məsələyə, o cümlədən “Bakı Universitetinin xəbərləri”nin çap olunması, universitet “Əsərlərinin” nəşr olunması və bunların kağız ilə təmin olunması, tarix-filologiya fakültəsinə elmi işlər üçün materiallar verilməsi və s. məsələlərə baxılmışdı [1, s.100].

1920-ci ilin sentyabrı-1921-ci ilin mayı ərzində Xalq Maarif Komissarlığı kollegiyasının iclaslarında universitet məsələləri geniş müzakirə edildi. Xalq Maarif Komissarlığı universitetin maarifçilik cəmiyyətinin xahişi ilə fəhlə fakültəsinin rus bölməsində elmi katib vəzifəsini təsis etdi. Ona fəhlə fakültəsinin türk bölməsinin elmi katibi ilə eyni hüquqlar verdi. Universitetə əlavə qəbula razılığını bildirdi, akademik heyətin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq haqqında dekret qəbul etdi, 6 sayılı məktəbdəki kitabxanayı universitetə verdi, cihazlar, alətlər və kitablar almaq üçün 3 milyon manata qədər vəsait ayırdı [4, v.630].

1921-ci il iyunun 23-də respublika hökuməti xarici ticarət birliyinə tapşırırdı ki, universitet üçün cihaz və kitablar alsın [11, v.1]. 1922-ci il noyabrın 27-də Xalq Komissarları Soveti Xalq Maarif Komissarlığının xahişi ilə universitetin və Politeknik İnstitutunun saxlanması üçün ilin sonunadək 6 milyard manatlıq kredit açdı. Bundan əlavə, 1922-ci il sentyabrın 6-da şərq fakültəsinin təşkili üçün Xalq Maarif Komissarlığının semtasından əlavə 25 milyard manat, 1922-ci ilin dekabrın 26-da isə universitetin təmiri üçün 43 milyard 750 milyon manat ayırdı [3, s.88].

1923-cü ilin yanvarın 16-da Xalq Komissarları Soveti Xalq Səhiyyə Komissarlığının Cərrahiyyə xəstəxanasını universitetə xəstəxana və zöhrəvi xəstəliklər klinikası kimi vermək barədə təklifi təsdiq etdi [14, v.41-44]. Kitabxananın şərq bölməsini təşkil etmək üçün İstanbuldan xarici valyuta ilə 2 mindən çox kitab alındı. Nəticədə universitet kitabxanasının fondu xeyli artdı. Belə ki, 1920-ci ilin əvvəllərində 4660 cildədən ibarət olan kitabxana, 1924-cü ilin yayında 24713 cildə çatdı [14, v.41-44].

Bakı Dövlət Universiteti yarandığı gündən universitetdə boş vəzifələrin tutulması üçün yüksək ixtisaslı kadrların, professor və dosentlərin universitetə dəvət edilməsi də universitet həyatında ən mühüm məsələ olaraq qalırdı. 1920-ci il iyulun 7-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi “Bakı Dövlət Universitetinin professorlarının və müəllimlərinin əvəzedilməz ixtisaslı işçilər dərəcəsinə aid edilməsi haqqında” dekret verdi [8, v.24]. Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin sədri Nəriman Nərimanov və Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı Dadaş Bünyadzadə tərəfindən imzalanmış dekretə deyilirdi: “Azərbaycanın elmi qüvvələrə böyük ehtiyacını və Bakıda ali məktəblər təşkil etməyin son dərəcə zəruri olduğunu nəzərə alaraq, professorlar və müəllimlər əvəzedilməz ixtisaslı işçilər dərəcəsinə aid edilsin. Professorların və müəllimlərin əməyi müəyyənləşdirilmiş tarif dərəcələrindən yüksək olan xüsusi normalar ilə ödənilsin...”[8, v.24]. Dekretin mətnindən də göründüyü

kimi, Bakı Dövlət Universitetinin idarə edilməsinə sovet hakimiyyət orqanları göstərişlər versə də, müstəqillik hələ tam itməmişdi. Professor-müəllim heyətinə nisbi qayğı qalmaqda idi.

1920-ci il noyabrın 1-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif komissarı D.Bünyadzadə Bakı Universiteti tələbələrini və müəllimlərinin maddi təminatı haqqındakı dekretlərin tezliklə dərc edilməsinin zəruriliyi barədə Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinə məktub ünvanladı [17, v.21-22]. 1920-ci ilin iyununda və iyulunda Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin göstərişi ilə Xalq Maarif Komissarlığı "Bakı Dövlət Universitetinin akademik heyətinin maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq haqqında" və Bakı Universitetində dərs deyən elmi mütəxəssislərin ehtiyacları haqqında dekret layihəsini qəbul etdi. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının qərarına əsasən Bakı Universitetində dərs deyən elmi mütəxəssislərin ehtiyacını nəzərə alaraq: 1. Bakı Universiteti professorlarının və müəllimlərinin mənzilləri ayrı-ayrı şəxslərin ehtiyacları üçün deyil, yalnız qismən müsadirə edilə bilər; 2. Bakı Universiteti professorlarının və müəllimlərinin mənzilləri sıxlaşdırılarkən onlar üçün normadan əlavə bir otaq iş kabinetinə kimi saxlanılırdı [9, v.8]. Dekret sonra Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi tərəfindən təsdiq edildi. Dekretə əsasən, professor-müəllim heyətinin maaşının ikiqat artırılması nəzərdə tutulmuşdu. Elmi cəmiyyətin professor və müəllimləri onlara təyin edilmiş maaşı almaq üçün həftədə azı 6 saat, maarifçilik cəmiyyətinin müəllimləri və dil mühazirəçiləri həftədə azı 8 saat mühazirə oxumalı idilər. Normadan əlavə oxunan bu mühazirələr üçün əlavə haqq verilirdi, digər tərəfdən isə saathesabı ödənişin məbləği əvvəlkindən 3 dəfə çox idi [9, v.8].

Xalq Maarif Komissarlığının icazəsi ilə Bakı Dövlət Universiteti və Politexnik İnstitutunda əvəzçilik qaydası ilə dərs deməyə icazə verilirdi. Bu zaman professor və müəllimlər maaşı tam alırdılar.

Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı qərarları.

Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi Bakı Dövlət Universiteti ilə bağlı 1920-ci il 13 iyulda daha bir dekret verdi. Dekretə əsasən universitetin tədris işi dövlət əhəmiyyətli olduğuna görə onun professor və akademik heyətinin digər üzvləri hərbi və əmək səfərbərliyinə alınmırdılar [10, v.25].

1920-ci il noyabrın 1-də D.Bünyadzadə Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsinə müraciət edib Rusiyadan gəlmiş professorlara mənzil verilməsini xahiş etdi. Müraciətdə deyilirdi: "Bütün bunların sayəsində ... elmin müxtəlif sahələrini təmsil edən görkəmli işçilər Bakıya həvəslə gəlirlər. İndi Universitet Avropanın ali məktəbləri ilə eyni səviyyədə dayanır. Onun professorları arasında həm Rusiyada, həm də Qərbi Avropda yaxşı tanınmış böyük alimlər var..." [6, v.179].

1922-ci ilin yanvarın 30-da Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının kollegiyası universitetin yeni, üçüncü nizamnaməsini təsdiq etdi [21, v.1]. Yeni nizamnamənin əsas maddələri 1920-ci il nizamnaməsinə uyğun gəlirdi. Universitet şurası əsas idarəetmə orqanı olaraq qalırdı. Şura professorlardan, assistentlərdən, dosentlərdən və kiçik müəllimlərdən, ikincisi, qalan akademik heyətin nümayəndələrindən – professorların və dosentlərin ümumi sayının ¼ hissəsindən, üçüncüsü, kiçik müəllimlərin nümayəndələri qədər tələbə nümayəndəsindən ibarət idi [21, v.2]. Professor və dosentlər 7 il müddətinə, prozektorlar və assistentlər 5 il müddətinə, qalan kiçik müəllim heyəti 3 il müddətinə, elmi əməkdaşlar isə 2 il müddətinə seçilirdi [21, v.3].

Universitetlə bağlı 1920 və 1922-ci il qəbul edilmiş hər iki nizamnamədə "özünüidarə prinsipləri" saxlanılsa da, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tədricən bu məsələnin də öhdəsindən gələ bildi. Xalq Maarif Komissarlığının fikrincə, bu və bundan əvvəlki nizamnamələrin əsas qüsurlu tərəfi bu idi, universitet müstəqil və özü idarə olunan təşkilat idi. Bununla bağlı olaraq 1923-cü ildə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinə göndərdiyi hesabatında deyilirdi: "Əlbəttə, belə vəziyyətə dözmək olmazdı, çünki ölkənin dəyişmiş ictimai-siyasi və təsərrüfat-iqtisadi şəraitinə uyğun olaraq dövlət həm öyrədənlərin və öyrənənlərin tərkibi, həm də bu məktəblərdə keçilən dərslərin planları və fənlər baxımından ali məktəblər qarşısında özünün xüsusi tələblərini qoyur. Ona görə də Xalq Maarif Komissarlığı universitetin nizamnaməsini Xalq Maarif Komissarlığına universitetə rəhbərlik etmək və dövlətin ali məktəblər qarşısında qoyduğu tədbirləri onun vasitəsilə həyata keçirmək imkanı verən "yeni tələblər ruhunda" işləyib dəyişdirməyi zəruri sayır [14, v.41-44].

Bakı Dövlət Universitetinin həyatında başlanmış “yeniliklər” tezliklə onun rəhbər strukturlarında da özünü göstərdi. Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasında misilsiz xidmətləri olmuş, 8 sentyabr 1919-cu ildə rektor seçilmiş Vasili İvanoviç Razumovski Azərbaycanda aprel çevrilişindən az sonra, 1920-ci il mayın 26-da rektor vəzifəsindən uzaqlaşdırıldı. O, əvvəlcə tibb fakültəsinin operativ cərrahiyyə kafedrasının direktoru (1920-ci ilin oktyabrınadək) işlədi. 1920-ci ilin payızında isə V.İ.Razumovski sərt təzyiqlər qarşısında dözməyərək həmişəlik Saratova köçərək orada yerli universitetin ümumi cərrahiyyə kafedrasına rəhbərlik etməyə başladı [18, s.20].

Nəticə. Beləliklə, aparılan araşdırmalar göstərir ki, 1920-ci il aprel işğalı Azərbaycanın təkcə siyasi həyatında deyil, həmçinin, onun elm və təhsil sahəsində də köklü dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi və Xalq Maarif Komissarlığının qəbul etdiyi müvafiq qərarlar ilə Bakı Dövlət Universiteti yeni siyasi sistemə uyğunlaşdırıldı. Universitetdə təlim-tərbiyə və elmi fəaliyyətin əsas istiqamətləri sinfilik və partiyalılıq prinsiplərinə əsaslanaraq yenidən qurulmağa başladı. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində bütün mədəni-maarif işlərinə rəhbərlik etmək səlahiyyətini Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı öz əlində cəmləşdirdi. Yeni qurulmuş cəmiyyətin mənəvi həyatının əsas sahələri – təhsil, elm, ədəbiyyat, incəsənət faktiki olaraq partiya, dövlət rəhbərliyinin nəzarəti altına alındı.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Atakişiyev A. Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1991, 528 s. +54 s şəkil.
2. Sovet Sosialist Respublikaları Sovetlərinin qurultayları. Sənədlər Məcmuəsi. M., Elm, 1960, 234s.
3. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarixindən // Azərbaycan Arxiv, 1971 (9), s.73-114.

Rus dilində:

4. Выписка из протокола № 52 заседания коллегии Наркомпроса Аз.ССР о предоставлении Бакгосуниверситету учебных приборов. 8 ноября 1920 г. – ARDA, f.57, siy.1, sax.vah.23, v.630.
5. В Азерревком. - ARDA, f.57, siy.1, sax.vah.144, v.5.
6. В Совнарком. Протокол №27. - ARDA, f.57, siy.1, sax.vah.177, v.179.
7. Декрет Азревкома о Аз-ской ССР о введении нового правописания. 30.07.1920 г. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 23.
8. Декрет Азревкома №15. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 24; О причислении профессоров и преподавателей Бакгосуниверситета к разряду незаменимых квалифицированных работников. 7 июля 1920 г. – Коммунист, 8 июля 1920 г., № 55.
9. Декрет Наркомпроса №7.- ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 8.
10. Декрет Азревкома № 16. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 25.
11. Из протокола заседания Совнаркома Аз-ской ССР о приобретении за границей книг... 23 июня 1921 г. – ARDA, f. 411, siy. 1, sax. vah. 11, v. 1.
12. Местным Ревкомом. 15.05.1920. – ARDA, f. 57, siy. 1, sax. vah. 9, v. 15-15a.
13. Обращение культурно-просветительного отдела АСПС к рабочим г. Баку и его районов об открытии рабочего факультета при Университете. – Коммунист, 19 ноября 1920 г.
14. Отчет Наркомпроса Аз-ской ССР в Совнарком Аз-ской ССР о работе Азгосуниверситета. – ARDA, f. 411, siy. 4, sax. vah. 274, v. 41-44.
15. Постановление Комиссара Народного Просвещения Аз. ССР, № 9. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 3, v. 10.
16. Предписание народного комиссара просвещения Д.Х.Буниатзаде ректору Бакгосуниверситета Разумовскому В.И. о проведении мероприятий по упорядочению работы университета. 11 мая 1920 г. – ARDA, f. 410, siy. 1, sax. vah. 175, v. 162.
17. Письмо народного комиссара просвещения Д.Х.Буниатзаде в Азревком о необходимости скорейшего опубликования декретов о материальном обеспечении студентов и преподавателей Бакгосуниверситета. – ARDA, f. 57, siy., sax. vah. 144, v. 21-22.

18. Разумовский В.И. Основание Университета в гор. Баку. – Азербайджанский Государственный Университет. Стати профессоров В.И.Разумовского и С.Н.Давиденко. Баку: Гостипография Азполиграфтреста, 1922, 120 с.
19. Резолюции и постановления съездов Советов Аз.-ской ССР (1921-1937 гг. Баку, Наука, 1961, 326 с.
20. Уездному Ревкому, №12. – ARDA, f. 410, siy.1, sax.vah. 9, v.13.
21. Устава Бакинского Государственного Университета. – ARDA, f.1640, siy.1, sax.vah.19, v.1.

САМИР ИСМАИЛОВ

*Доцент кафедры Источниковедение, историография и методологии
Бакинского Государственного Университета*

РЕШЕНИЯ ВРЕМЕННОГО РЕВОЛЮЦИОННОГО КОМИТЕТА АЗЕРБАЙДЖАНА И НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ПРОСВЕЩЕНИЯ О БАКИНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1920-1923 гг.)

В статье рассматриваются соответствующие решения, принятые Временным революционным комитетом Азербайджана и Народным комиссариатом просвещения относительно Бакинского государственного университета после оккупации в апреле 1920 года и приспособления здания университета Азербайджана к новому политическому строю. Известно, что после провозглашения независимости Азербайджана 28 мая 1918 года республиканские деятели своевременно оценивали будущее страны, национальные интересы, выход в мир и придавали большое значение строительству университетов как одному из главных решений другого. судьбоносный вопрос. Благодаря этим мерам дети нашего народа имеют возможность получить современное университетское образование. Азербайджанская Демократическая Республика подписала еще один принцип, в Азербайджане заложены основы университетского образования. Однако после оккупации Азербайджанской Республики большевистской Россией 27 апреля 1920 года в будущем Бакинского государственного университета, как и во всех областях, стали четко реализовываться требования новой политической системы. Все это анализируется в статье на основе архивных документов и исторической литературы того времени.

Ключевые слова: Бакинский Государственный Университет, Азербайджанский Временный Революционный Комитет, Народного Комиссариата Просвещения.

SAMIR ISMAYILOV

*Associate Professor of Department of Source Studies,
Historiography and Methodology, Baku State University*

DECISIONS OF THE AZERBAIJAN PROVISIONAL REVOLUTIONARY COMMITTEE AND THE PEOPLE'S COMMISSARIAT OF EDUCATION REGARDING BAKU STATE UNIVERSITY (1920-1923)

The article examines the relevant decisions made by the Azerbaijan Provisional Revolutionary Committee and the People's Commissariat of Education regarding Baku State University after the occupation in April 1920 and the adaptation of Azerbaijan's university building to the new political system. It is known that after the declaration of Azerbaijan's independence on May 28, 1918, the Republican figures assessed the country's future, national interests, access to the world in time and attached great importance to the construction of universities as one of the main solutions to another fateful issue. Thanks to these measures, the children of our people have the opportunity to receive a modern university education. The Azerbaijan Democratic Republic has signed another principle, the foundation of university education has been laid in Azerbaijan. However, after the occupation of the

Republic of Azerbaijan by Bolshevik Russia on April 27, 1920, the requirements of the new political system began to be clearly implemented in the future of Baku State University, as in all areas. All this is analyzed in the article on the basis of archival documents and historical literature of the time.

Keywords: Baku State University, university, soviets, Azerbaijan Provisional Revolutionary Committee, People's Commissariat of Education.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 27 yanvar 2022-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 mart 2022-ci il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Sevinc Qasımova, t.e.d. Anar İsgəndərov.
